

บทที่ 2

กฎหมายตราสามดวง

ความเป็นมาของกฎหมายตราสามดวง

เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าใน พ.ศ. 2310 กฎหมายที่เคยมีใช้มาก่อนการเสียกรุงศรีอยุธยาได้สูญหายไปมาก หลังกอบกู้บ้านเมืองกลับคืนมาได้ก็ได้มีการแสวงหารวบรวมตัวบทกฎหมายกลับคืนมาใช้เป็นหลักในการปกครองบ้านเมือง แต่ก็ยังไม่ได้มีการจัดการชำระให้ถูกต้องเรียบร้อย จนกระทั่ง เมื่อ พ.ศ. 2348 ในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงได้มีการชำระตัวบทกฎหมายที่มีอยู่ทั้งหมดให้เป็นระเบียบและถูกต้อง¹ ซึ่งต่อมาภายหลังได้เรียกว่ากฎหมายตราสามดวง² โดยมีฐานะเป็นประมวลกฎหมายของราชอาณาจักรสยาม ซึ่งประกอบด้วยกฎหมายที่บัญญัติไว้ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

กฎหมายตราสามดวงเป็นประมวลกฎหมายเก่าของไทยที่มีกำเนิดย้อนหลังไปถึงสมัยก่อนตั้งกรุงศรีอยุธยาในระยะหนึ่ง ซึ่งได้มีการชำระและบัญญัติเพิ่มเติม ต่อมาเป็นครั้งคราวในสมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ หลังจากที่มีการชำระทั้งฉบับในรัชกาลที่ 1 แล้ว กฎหมายนี้ก็ยังคงใช้บังคับเป็นหลักสืบมาเป็นเวลาอันยาวนาน โดยมีกฎหมายที่บัญญัติเพิ่มเติมขึ้นในรัชกาลต่อๆ มาอีกจำนวนหนึ่งเป็นส่วประกอบ จนเมื่อประเทศสยามมีความจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงระบบกฎหมายและการปกครองแผ่นดินจากแบบเดิมมาเป็นแบบสมัยใหม่หรืออย่างตะวันตกในรัชกาลที่ 5 จึงได้มีการยกเลิกกฎหมายเดิมไปทีละส่วนๆ จนแทบทั้งสิ้นเมื่อมีการประกาศใช้ประมวลกฎหมายใหม่ฉบับต่างๆ อย่างครบถ้วนในรัชกาลที่ 8 แล้ว กฎหมายตราสามดวงจึงเป็นประมวลกฎหมายฉบับเดียวที่ใช้บังคับทั่วราชอาณาจักรไทยในอดีตอย่างต่อเนื่องและยาวนานมาก โดยมีเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นกฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยา และถึงแม้จะมีกฎหมายที่บัญญัติขึ้นในสมัยต่อมาอีกจำนวนหนึ่งอยู่ด้วย แต่ก็ยังเป็นเพียงกฎหมายส่วน น้อยที่

¹ รายละเอียดวิธีการชำระและความเห็นต่อการชำระ โปรดดู แลงการ์ด (2548จ), (2526, น. 20-26), กำธร เลียงสีจธรรม (2548, น. (31)-(53))

² หลวงประดิษฐมนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์) เป็นผู้ขนานนามกฎหมายเก่าของไทยว่ากฎหมายตรา 3 ดวง เป็นครั้งแรกเมื่อจัดพิมพ์กฎหมาย 9 เรื่องตามฉบับหลวง เมื่อ พ.ศ. 2473 (กำธร เลียงสีจธรรม, 2548, น. (55))

บัญญัติขึ้นตาม “อย่างทำเนียม” ของกฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยา^๓ นั้นเอง (กำธร เลี้ยงสังธรรม , 2548, น. (16))

ต้นฉบับกฎหมายตราสามดวง

หนังสือกฎหมายตราสามดวงนั้น ฉบับเดิมเป็นฉบับเขียนในสมุดไทยขาว ปกหนังด้วยฝีมือของอาลักษณ์ในรัชกาลที่ 1 เมื่อคราวที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ชำระกฎหมายทั้งฉบับ แล้วเขียนขึ้นใหม่เป็นฉบับหลวงหรือฉบับของกษัตริย์ ประทับตรา 3 ดวง อันได้แก่ตราพระราชสีห์ ตราพระคชสีห์ และตราบัวแก้ว ซึ่งเป็นตราประจำตำแหน่งของสมุหนายก ผู้ปกครองหัวเมืองฝ่ายเหนือ สมุหกลาโหม ผู้ปกครองหัวเมืองฝ่ายใต้ และเจ้าพระยาพระคลัง ผู้ปกครองหัวเมืองชายทะเล หมายความว่า มีผลบังคับใช้ทั้งราชอาณาจักร (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2549, น. 15) ใน พ.ศ. 2348 ฉบับหลวงนั้นมี 3 ชุด พระราชทานไว้ ณ ห้องเครื่องชุดหนึ่ง หอหลวงชุดหนึ่ง และศาลหลวงชุดหนึ่ง ร. แลงกาต (R. Lingat) สันนิษฐานว่า เดิมชุดหนึ่งมี 41 เล่ม รวม 3 ชุดจึงมี 123 เล่ม แต่ในปัจจุบันเหลือเพียง 80 เล่ม โดยเก็บไว้ที่กระทรวงยุติธรรม 37 เล่มและหอสมุดแห่งชาติ 43 เล่ม³ นอกจากนี้ยังมีฉบับรองทรงอีกชุดหนึ่ง ซึ่งเขียนในสมุดไทยโดยอาลักษณ์ในรัชกาลที่ 1 เช่นเดียวกัน แต่ไม่ได้ประทับตรา 3 ดวงไว้ด้วย และน่าจะมี 41 เล่มเช่นเดียวกับฉบับหลวง แต่ปัจจุบันเหลือเพียง 17 เล่ม โดยเก็บไว้ที่หอสมุดแห่งชาติทั้งหมด (แลงกาต, 2529, น. (๑))

ต้นฉบับสมุดไทย 41 เล่มที่แลงกาตจัดไว้ มีดังนี้ (สะกดตามต้นฉบับสมุดไทย)

1. ประกาศพระราชปรารภ (คือบานแผนก) และพระธรรมนูญ
2. หลักอินทภาษ (คำรับของพระอินทร์เรื่องหลักของผู้พิพากษา)
3. กฎมณเฑียรบาล เล่ม 1
4. กฎมณเฑียรบาล เล่ม 2
5. พระธรรมนูญ (ธรรมนูญการศาล)
6. พระไอยการพรมศักดิ์ (คำปรับ)
7. พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน

³ ปัจจุบันมีรายงานว่ามีต้นฉบับกฎหมายตราสามดวงรวมทั้งสิ้น 45 เล่ม เป็นเล่มซ้ำกัน 4 เล่ม ไม่มีต้นฉบับพระไอยการพรมศักดิ์ และพระไอยการทาส (พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หลวงเจริญ, 2547, น. 33)

8. พระโอยการตำแหน่งนาทหาร/หัวเมือง (ตำแหน่งนาทหารและตำแหน่งนาหัวเมือง)
- (17.) พระโอยการบานผแนก (รวมอยู่ในท้ายรายการที่ 17) (กฎหมายการแบ่งคน)
9. พระโอยการลักษณรับฟอง
10. พระโอยการลักษณภฎาน
11. พิสูทดำน้ำ/ลุยเพลิง
12. พระโอยการลักษณตระลาการ
13. พระโอยการลักษณอุธร
14. พระโอยการลักษณผิวเม็ย เล่ม 1
15. พระโอยการลักษณผิวเม็ย เล่ม 2
16. พระโอยการทาช
17. พระโอยการลักภากูเม็ย/ผู้คนท่าน
18. พระโอยการลักษณมรดก
19. พระโอยการลักษณกู่หนี
20. พระอัยการเบดเสจร (เบ็ดเตล็ด) ประกอบด้วย (1) ที่ไร่ที่สวนแลป่าฟิ่ง (2) ที่ป่าที่นา (3) ตู่ทรัพย์ จำทรัพย์ (4) ฝากทรัพย์ (5) เซ้ายืม (6) จำงาน (7) ซื่อขาย (8) เรือและเกวียน (9) ให้ทรัพย์แก่ท่านแล้วกลับคืน (10) พนัน (11) สาเหตุ (แห่งการวิวาท) (12) กระทำกฤติยามมีชมบ จะกละ กระสือ กระหัง (ไสยศาสตร์)
21. พระโอยการลักษณวิวาทตี/ด่ากัน
22. พระโอยการลักษณโจร
23. พระโอยการอาชญาหลวง เล่ม 1 (กระทำผิดต่อรัฐ)
24. พระโอยการอาชญาหลวง เล่ม 2
25. พระโอยการอาชญาราช (รวมอยู่ใน 24.) (ราชฎรละเมิดกันเอง)
26. พระโอยการกระบดศึก เล่ม 1
27. พระโอยการกระบดศึก เล่ม 2
28. กฏพระสงฆ เล่ม 1
(กฏที่พระบาทสมเด็จพะพุทธยอดฟ้าฯ ทรงออกควบคุมพระสงฆ์)
29. กฏพระสงฆ เล่ม 2
30. กฏ 36 ข้อ (อันที่จริงมี 37 ข้อ เป็นพระราชกำหนดสมัยอยุธยา)

31. พระราชบัญญัติ (ในรัชกาลที่ 1 มีจำนวน 22 ฉบับ)
32. พระราชกำหนดเก่า เล่ม 1 (พระราชกำหนดสมัยอยุธยา)
33. พระราชกำหนดเก่า เล่ม 2
34. พระราชกำหนดเก่า เล่ม 3
35. พระราชกำหนดเก่า เล่ม 4
36. พระราชกำหนดเก่า เล่ม 5
37. พระราชกำหนดใหม่ เล่ม 1 (พระราชกำหนดที่ออกในรัชกาลที่ 1)
38. พระราชกำหนดใหม่ เล่ม 2
39. พระราชกำหนดใหม่ เล่ม 3
40. พระราชกำหนดใหม่ เล่ม 4
41. พระราชกำหนดใหม่ เล่ม 5

(อิธิธิ, 2536, น. 15-16)

รูปแบบการนำเสนอกฎหมายแต่ละลักษณะ จะเริ่มต้นด้วยบานแผนกหรือคำประกาศพระราชบัญญัติซึ่งจะบอกเวลา (ตัวเลขศักราช ปี นักษัตร วัน เดือน ข้างขึ้น/แรม) พระนามกษัตริย์ผู้ทรงประกาศ สถานที่ที่ทรงประกาศ ผู้เข้าเฝ้าในขณะนั้น ผู้ทูลขอพระกรุณา (ผู้เสนอเรื่องให้ตัดสิน) เรื่องราวมูลเหตุพระราชบัญญัติ ผู้ต้องรับทราบประกาศ หรือผู้เกี่ยวข้องที่รับไปดำเนินการ ต่อไปก็เป็นมาตราต่างๆ ไปจนหมดมาตรา ในกฎหมายบางลักษณะอาจจะมีรายละเอียดมากหรือน้อยกว่านี้ ทำให้ในกฎหมายนอกจากจะมีตัวบทกฎหมายแล้ว ยังมีเรื่องราวที่มาและสภาพแวดล้อมของตัวบทกฎหมายที่ถูกบัญญัติขึ้นมา ซึ่งเป็นข้อมูลที่มีประโยชน์ในการทำ ความเข้าใจและวิเคราะห์กฎหมายมาก

ยุคสมัยของเนื้อหาในกฎหมายตราสามดวง

แม้ในกฎหมายตราสามดวงจะบอกเวลาของกฎหมายไว้เป็นจำนวนมาก แต่ศักราชที่เขียนไว้ในลักษณะต่างๆ หรือตามมาตราต่างๆ นั้นมีหลายชนิด เช่น มหาศักราช พุทธศักราช และจุลศักราช แต่ไม่ได้เขียนบอกไว้ว่าเป็นศักราชชนิดใด มีแต่เพียงศักราชเท่านั้นเท่านั้น ต้องใช้ป็นักษัตรประกอบเพื่อดูว่าเป็นศักราชอะไร และถูกต้องหรือไม่ ถึงกระนั้นก็ยังไม่สามารถตกลงกันได้

แน่นอน ยังต้องการการสอบสวนอีกมาก⁴ อย่างไรก็ตาม ในที่นี้จะนำเสนอการจัดกฎหมายตราสามดวงทั้งหมดตามเวลาในประวัติศาสตร์ไทย ที่ได้เผยแพร่ออกมาล่าสุดโดยกำธร เลี้ยงสังฆกรรม (2548) เพื่อเป็นตัวอย่างในการกำหนดเวลาให้กับกฎหมายตราสามดวง ดังนี้

(1) **กรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 1893-2310**

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) พ.ศ. 1893-1912

(ไม่ระบุศักราช) พระธรรมศาสตร์

(ไม่ระบุศักราช) หลักอินทภาษ

1263 ปีมะแม พ.ศ. 1886 พระอายุการเบตเสรจ ม.⁵ 1-41

1267 ปีกุน พ.ศ. 1890 พระไอยการโทษ ม. 89-102

1278 ปีชวด (ม.ศ. 1268) พ.ศ. 1891 พระไอยการลักษณภูหนี่

1894 ปีชาล พ.ศ. 1893 พระไอยการลักษณภยาน

1895 ปีมะโรง พ.ศ. 1895 พระไอยการอาชญาหลวง ม. 1-12

1899 ปีมะแม พ.ศ. 1898 พระไอยการลักษณภูกเมีย/ผู้คนทำน

1899 ปีมะแม พ.ศ. 1898 พิสูทดำน้ำ/ลุยเพลิง

1899 ปีมะแม พ.ศ. 1898 พระไอยการลักษณรับฟ้อง ม. 1-19

1900 ปีวอก พ.ศ. 1899 พระไอยการลักษณตระลาการ ม. 1-60

1902 ปีจอ พ.ศ. 1901 พระไอยการอาชญาหลวง ม. 136-153

1903 ปีกุน พ.ศ. 1902 พระไอยการลักษณโจร ม. 1-146

1903 ปีกุน พ.ศ. 1902 พระอายุการเบตเสรจ ม. 42-73

720 ปีชวด (จ.ศ. 722) พ.ศ. 1903 กฎมณเฑียรบาล

1904 ปีชวด พ.ศ. 1903 พระไอยการลักษณฝัวเมีย ม. 1-71

⁴ ความเห็นเกี่ยวกับประเด็นเรื่องอายุเวลาของกฎหมายต่างๆ ในกฎหมายตราสามดวงเริ่มจาก ตำนานกฎหมายเมืองไทย โดย สมเด็จพระยาพิชัยราชนาฎาพ (2534, น. 2-6), แลงการ์ด (2526, น. 24-25), เวลส์ (2519, น. 270-274), อคิน รพีพัฒน์ (2518, น. 396-409), Wyatt (1967), จิตร ภูมิศักดิ์ (2526, น. 30-59), Vickery (1996, pp. 137-139, pp. 146-155), ล้อม เพ็งแก้ว (มีนาคม 2529), กำธร เลี้ยงสังฆกรรม (มีนาคม 2539), ศรีศักร วัลลิโภดม (2536, น. 121-122) วิธีการตรวจสอบวันเดือนปีของกฎหมาย โปรดดู Vickery (1984) และ มานพ ถาวรวัฒน์สกุล (2536, น. 5-7), (2537)

⁵ ม. หมายถึง มาตรา

- 1905 ปีฉลุ พ.ศ. 1904 พระไอยการลักษณะผัวเมีย ม. 72-132
- 1906 ปีระกา พ.ศ. 1900 พระไอยการเบตเสจรจ ม. 122-136
- 1910 ปีมะแม พ.ศ. 1910 พระไอยการลักษณะโจร ม. 147-167
- สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพ่องั่ว) พ.ศ. 1913-1931**
- 1926 ปีระกา พ.ศ. 1924 พระไอยการลักษณะรับฟ้อง ม. 30-52
- สมเด็จพระรามาธิบดี พ.ศ. 1938-1952**
- 1146 ปีมะแม พ.ศ. 1946 พระไอยการเบตเสจรจ ม. 137-155
- สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) พ.ศ. 1967-1991**
- 1976 ปีกุน พ.ศ. 1974 พระไอยการอาชญาหลวง ม. 13-135 (ม. 101/1 แก้ว ม. 97, ม. 104/1 แก้ว ม. 90, ม. 113/1 เพิ่มเติม 113, ม. 130/1 แทรกเข้ามาที่หลัง)
- 796 ปีชลา พ.ศ. 1977 พระไอยการกระบดศึก ม. 14/1
- 1359 ปีมะแม พ.ศ. 1982 พระไอยการโทษ ม. 1-52
- สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พ.ศ. 1991-2031**
- 1369 ปีมะเส็ง พ.ศ. 1992 พระไอยการลักษณะวิวาทตี/ต่อกัน ม. 1-46
- 1373 ปีระกา พ.ศ. 1996 พระไอยการกระบดศึก ม. 1-25
- 1374 ปีจอ พ.ศ. 1997 พระไอยการกระบดศึก ม. 26-49
- 1298 ปีจอ พ.ศ. 1998 (ม.ศ. 1398) พ.ศ. 2021 พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือนและพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง
- 1387 ปีกุน พ.ศ. 2010 พระไอยการโทษ ม. 53-78
- สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พระเชษฐาธิราช) พ.ศ. 2034-2072**
- (จ.ศ.) 889 พระราชกำหนดเกล้า บท 14
- สมเด็จพระนเรศวรมหาราช พ.ศ. 2133-2148**
- 955 ปีชลา พ.ศ. 2136 ปีมะเส็ง พระไอยการกระบดศึก ม. 39/1
- 955 ปีระกา (จ.ศ. 958/959) พ.ศ. 2140 พระไอยการพรมศักดิ์ ม. 1-6
- (จ.ศ.) 961 พระราชกำหนดเกล้า บท 15
- สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม พ.ศ. 2154-2171**
- 2155 ปีกุน พ.ศ. 2154 พระไอยการลักษณะมรดก ม. 1-48
- 2158 ปีชลา พ.ศ. 2157 พระไอยการลักษณะมรดก ม. 49-51
- 1544 ปีชวด พ.ศ. 2167 พระธรรมนูญ (ใส่ตราดวงความ) ม. 1-15

สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พ.ศ. 2172-2199

1555 ปีกุน พ.ศ. 2178 พระธรรมมุน (ใช้ตรา) ม. 16-44

1555 ปีกุน พ.ศ. 2178 พระไอยการลักษณะอุทร ม. 1-12 (ม. 13-16 เพิ่มเติมภายหลัง)

155 ปีชวด (ม.ศ. 1556) พ.ศ. 2179 พระไอยการลักษณะตระลาการ ม. 61-118

1557 ปีฉลู พ.ศ. 2180 พระไอยการทาศ ม. 79-88

1565 ปีระกา พ.ศ. 2188 พระไอยการเบตเสจรจ ม. 74-121

(จ.ศ.) 1005 พระราชกำหนดเกล้า บท 16

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช พ.ศ. 2199-2231

1591 ปีกุน พ.ศ. 2214 พระไอยการลักษณะรับฟ้อง ม. 20-29

(จ.ศ.) 1025-1035 พระราชกำหนดเกล้า บท 17-18, 35-36, 61

(จ.ศ.) 1012-1249 กฎ 36 ข้อ ข้อ 1-12

สมเด็จพระเพทราชา พ.ศ. 2231-2246

1052 ปีมะเมีย พ.ศ. 2233 พระไอยการบานผแนก ม. 31/1

(จ.ศ.) 1055-1064 กฎ 36 ข้อ ข้อ 13-14

สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 (พระเจ้าเสือ) พ.ศ. 2246-2251

(จ.ศ.) 1069 พระราชกำหนดเกล้า บท 1, 37

สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 9 (พระเจ้าท้ายสระ) พ.ศ. 2251-2275

1084 ปีชวด พ.ศ. 2265 พระไอยการบานผแนก ม. 31/4

1086 ปีมะโรง พ.ศ. 2267 พระไอยการบานผแนก ม. 31/3

1093 ปีกุน พ.ศ. 2274 พระไอยการบานผแนก ม. 1-31

(จ.ศ.) 1081-1094 พระราชกำหนดเกล้า บท 2-6, 19-25, 38-39, 45-46, 51-52, 57-

59, 63

(จ.ศ.) 1071-1089 กฎ 36 ข้อ ข้อ 15-30

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 (พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ) พ.ศ. 2275-2301

1095 ปีฉลู พ.ศ. 2276 พระไอยการบานผแนก ม. 31/2

(จ.ศ.) 1095-1120 พระราชกำหนดเกล้า บท 7-13, 26-32, 40-44, 47-50, 53, 56, 60,

62, 64-65

(จ.ศ.) 1095-1118 กฎ 36 ข้อ ข้อ 31-36

สมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ (พระเจ้าเอกทัศ) พ.ศ. 2301-2310

(จ.ศ.) 1121-1125 พระราชกำหนดเกล้า บท 33, 54-55

(2) กรุงธนบุรี พ.ศ. 2310-2325

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พ.ศ. 2310-2325

(จ.ศ.) 1136 พระราชกำหนดเก่า บท 34

(3) กรุงรัตนโกสินทร์

รัชกาลที่ 1 พ.ศ. 2325-2352

พ.ศ. 2325-2344 กฎพระสงฆ์

พ.ศ. 2325-2348 พระราชกำหนดใหม่

พ.ศ. 2326-2348 พระราชบัญญัติ

1152 ปิวอก พ.ศ. 2333 พระไอยการลักษณะอุธร 16/1

1166 ปิวอด พ.ศ. 2347 พระไอยการลักษณะผิวเมีย ม. 74/1

(ดัดแปลงจาก คำกร เลี้ยงสังฆกรรม, 2548, ล. 1, น. (40)-(41))

ที่แสดงไว้นี้จะเห็นได้ว่ากฎหมายตราสามดวงส่วนใหญ่เป็นกฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยา ครอบคลุมเวลา 417 ปี ที่เหลือครอบคลุมเวลาเพียง 42 ปี จากฉบับพิมพ์ล่าสุด 3 เล่ม รวม 1,251 หน้า (คำกร เลี้ยงสังฆกรรม, 2548, โดยไม่นับกฎหมายรัชกาลที่ 2 และ 3) คิดเป็นปริมาณกฎหมายอยุธยา ร้อยละ 85 (1,051 หน้า) ของทั้งหมด เป็นกฎหมายกรุงธนบุรีกับรัชกาลที่ 1 เพียงร้อยละ 15 (200 หน้า) เท่านั้น

การจัดพิมพ์กฎหมายตราสามดวง

การจัดพิมพ์กฎหมายตราสามดวงเฉพาะที่พิมพ์ครบทุกเรื่อง หรือส่วนใหญ่จนเกือบครบ ตามต้นฉบับหลวง⁶ มีดังนี้

1. ในปลายรัชกาลที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2392 พระยากระสาปนิภกิจโกศล (โหมด อมาตยกุล) ได้นำเอากฎหมายฉบับเขียนชุดหนึ่ง ซึ่งสันนิษฐานว่าคัดลอกมาจากฉบับรองทรง ไปให้หมอบรัดเล พิมพ์จำหน่ายเป็นหนังสือ 2 เล่ม แต่พิมพ์ได้เพียงเล่มที่ 1 ก็ถูกทางการสั่งริบทั้งหมด เพราะถือว่าเป็นการสนับสนุนพวกซึ่งขอความช่วยเหลือแก่บ้านเมือง จึงไม่ได้พิมพ์เล่มที่ 2

⁶ รายงานการจัดพิมพ์กฎหมายตราสามดวงทั้งครบถ้วนและบางส่วน โปรดดู แลงกาดี (2526, น. 27-30) อธิธิ (2536, น. 19-21) พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ (2547, น. 51-54) และ คำกร เลี้ยงสังฆกรรม (2548, น. (17)-(24))

ปัจจุบันยังมีเหลือเล่ม 1 อยู่เพียงเล่มเดียวที่หอสมุดแห่งชาติ (กำธร เลี้ยงสังธรรม, 2547, น. 100-112)

2. ในสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อ พ.ศ. 2405-2406 หมอบลัดเลได้ขออนุญาตทางการจัดพิมพ์สำเนากฎหมายของนายโหมดออกเป็นหนังสือ 2 เล่ม ใช้ชื่อว่า “หนังสือกฎหมายเมืองไทย” แต่มักเรียกกันว่า “กฎหมายหมอบลัดเล” นอกจากนี้จะมีกฎหมายครบทุกเรื่องตามฉบับหลวงแล้ว ยังมีกฎหมายลักษณะโจรห้าเส้นในสมัยรัชกาลที่ 3 รวมอยู่ด้วย (แสงกาต์, 2527, น. 28)

3. ในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2418-2421 หนังสือราชกิจจานุเบกษาของทางการได้นำเอากฎหมายส่วนใหญ่จากฉบับพิมพ์ของหมอบลัดเลมาพิมพ์เป็นตอนๆ ติดต่อกันไปตามลำดับ (แสงกาต์, 2527, น. 28)

4. เมื่อ พ.ศ. 2478 ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ ได้นำฉบับพิมพ์ของหมอบลัดเลมาพิมพ์อีกครั้ง โดยตัดกฎหมายลักษณะโจรห้าเส้นออกไป โดยใช้ชื่อว่า “กฎหมายตราสามดวง” ในหนังสือประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 1-2 (เสถียร ลายลักษณ์, 2478)

5. เมื่อ พ.ศ. 2481-2482 มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (ม.ธ.ก.) ได้มอบหมายให้ ร. แสงกาต์ เป็นบรรณาธิการจัดพิมพ์กฎหมายทุกเรื่องตามต้นฉบับหลวงเป็นหนังสือ 3 เล่ม ใช้ชื่อว่า “ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166” ซึ่งเป็นครั้งแรกที่ได้พิมพ์กฎหมายครบถ้วนตามต้นฉบับหลวง และได้ตรวจสอบให้ถูกต้องตรงกับฉบับหลวงมากที่สุด (แสงกาต์, 2481-2482)

ต่อมา พ.ศ. 2529 คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้นำฉบับ ม.ธ.ก. มาพิมพ์ใหม่โดยใช้วิธีถ่ายภาพต้นฉบับเดิมแล้วทำเป็นแผ่นแม่พิมพ์โลหะ (plate) เพื่อให้ถูกต้องตามต้นฉบับเดิม (แสงกาต์, 2529)

6. เมื่อ พ.ศ. 2505-2506 องค์การค้ำของคุรุสภาได้จัดพิมพ์ตามฉบับของ ม.ธ.ก. เป็นหนังสือ 5 เล่ม ใช้ชื่อว่า “กฎหมายตราสามดวง” (องค์การค้ำของคุรุสภา, 2505-2506) และพิมพ์เล่ม 1-2 อีกครั้งเมื่อ พ.ศ. 2515 (องค์การค้ำของคุรุสภา, 2515) นอกจากนี้ เมื่อ พ.ศ. 2537 ยังพิมพ์ทั้ง 5 เล่ม เป็นครั้งที่ 3 (องค์การค้ำของคุรุสภา, 2537)

7. เมื่อ พ.ศ. 2521 กรมศิลปากรได้จัดพิมพ์ตามฉบับขององค์การค้ำของคุรุสภาเป็นหนังสือ 1 เล่ม ใช้ชื่อว่า “เรื่องกฎหมายตราสามดวง” (กรมศิลปากร, 2521)

8. เมื่อ พ.ศ. 2524 พิพิธภัณฑสถานชาติพันธุ์วิทยาแห่งชาติญี่ปุ่น นครโอซาก้า ประเทศญี่ปุ่น โดย โยเนโอะ อิชิอิ และชิเกฮารุ ชูกิตะ เป็นผู้ประสานงานจัดพิมพ์ทั้ง “ดรชนี้ค้นคำสำคัญใน

กฎหมายตราสามดวง” (70 เล่ม) และ “ตัวบทกฎหมายตราสามดวง” (5 เล่ม) ตามฉบับพิมพ์ของ องค์การค้ำของคุรุสภา (Ishii & Sugita, 1981a, 1981b)

ต่อมา พ.ศ. 2533 โยเนโอะ อิชิอิ, มาโมรุ ชิบายามา, อรุณรัตน์ และ วิเชียรเชียว ได้ มอบ “ดรรชนีค้นคำสำคัญในกฎหมายตราสามดวง” ให้ บริษัท อมรินทร์ จัดพิมพ์ในประเทศไทย เป็น 5 เล่ม (อิชิอิ, ชิบายามา, และ อรุณรัตน์ วิเชียรเชียว, 2533)

ล่าสุด พ.ศ. 2551 ศูนย์เอเชียอาคเนย์ศึกษา มหาวิทยาลัยเกียวโต ประเทศญี่ปุ่น ได้ จัด “ดรรชนีค้นคำสำคัญในกฎหมายตราสามดวง” พิมพ์ฉบับปรับปรุง เป็นหนังสือ 1 เล่ม โดยแก้ไข ตามฉบับราชบัณฑิตยสถาน เนื่องจากฉบับคุรุสภามีที่พิมพ์ผิดและมีปัญหาบางประการ และยังมี ฉบับซีดี-รอมมาพร้อมหนังสือ ซึ่งสามารถค้นคำได้จากทั้งฉบับราชบัณฑิตยสถานและฉบับ ม.ธ.ก. แก้ไขปรับปรุงใหม่ ได้ด้วย (อิชิอิ⁷, ชิบายามา, และ อรุณรัตน์ วิเชียรเชียว, 2551)

9. เมื่อ พ.ศ. 2548 สถาบันปริทัศน์ พนมยงค์ ได้นำฉบับ ม.ธ.ก. มาปรับปรุงใหม่ โดยมี กำธร เลี้ยงสังฆธรรม เป็นบรรณาธิการ จัดพิมพ์เป็น 3 เล่มในชื่อ กฎหมายตรา 3 ดวงฉบับพิมพ์ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง แก้ไขปรับปรุงใหม่ โดยรวมกฎหมายที่ออกในรัชกาลที่ 2 และ 3 อยู่ในภาคผนวกด้วย (กำธร เลี้ยงสังฆธรรม, 2548) ซึ่งนับว่าเป็นฉบับที่สมบูรณ์ที่สุดใน ปัจจุบัน⁸

10. เมื่อ พ.ศ. 2550 ราชบัณฑิตยสถานได้จัดพิมพ์ตามต้นฉบับหลวงเป็นหนังสือ 2 เล่ม ในชื่อ กฎหมายตราสามดวงฉบับราชบัณฑิตยสถาน จำหน่ายพร้อมกับซีดี- รอม 1 แผ่น มี เนื้อหาเหมือนฉบับพิมพ์ โดยฉบับ นี้มีลักษณะพิเศษคือ พิมพ์ภาพถ่ายต้นฉบับสมุดไทยไว้ด้วยครบ ตามฉบับพิมพ์ทั้งหมด ซึ่งถือว่าการจัดพิมพ์ที่ดีที่สุด (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550) แต่น่า เสียหายว่า ได้ใช้ต้นฉบับหลวง ที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติเพียงฉบับเดียว (ใช้ฉบับรองทรงแทนฉบับ หลวงที่ขาด คือ พระไอยการทาช และพระไอยการพรมศักดิ์) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550, น. 7) ไม่ มีการตรวจสอบครบทุกฉบับเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน แล้วทำเชิงอรรถแสดงข้อความที่แตกต่างกันของ ฉบับต่างๆ ไว้ทั้งหมดเหมือนฉบับ ม.ธ.ก. ที่ ร. แลงกาต์ ได้จัดทำไว้ จึงไม่ได้นำมาใช้ในงานวิจัยครั้ง นี้

⁷ เดิมใช้ อิชิอิ ปัจจุบันใช้ อิชิอิ

⁸ การพิจารณาความบกพร่องของฉบับพิมพ์ต่างๆ มีอยู่ใน กำธร เลี้ยงสังฆธรรม (2527) และ (2548), น. (24)-(30)

จากฉบับที่มีการตีพิมพ์แล้วทั้งหมด ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะใช้ฉบับ ม .ธ.ก. ล่าสุดที่
 กำร เลียงสัจธรรม เป็นบรรณานุกรม (2548) เนื่องจากมีการปรับปรุงต่อจากที่ ร. แลงกาต์ ได้ทำไว้
 แล้วช่วยให้อ่านง่ายขึ้น และอ้างอิงได้เป็นระเบียบมากยิ่งขึ้น

โครงสร้างของกฎหมายตราสามดวง

กำร เลียงสัจธรรม (2548, น. (39)-(44)) ได้เสนอการจัดโครงสร้างกฎหมายตราสาม
 ดวงโดยใช้พระธรรมศาสตร์เป็นเกณฑ์ ได้แบ่งกฎหมายตราสามดวงออกเป็น 2 ภาค คือ ภาคที่อยู่ใน
 พระธรรมศาสตร์ กับภาคที่อยู่นอกพระธรรมศาสตร์

1. ภาคที่อยู่ในพระธรรมศาสตร์ เป็นภาคที่จัดตามมูลคดีในพระธรรมศาสตร์

พระธรรมศาสตร์ในกฎหมายตราสามดวงมีฐานะเป็น กฎหมายแม่บท ที่กำหนด
 องค์ประกอบของกฎหมายออกเป็นหมวดหมู่ ได้แบ่งกฎหมายออกเป็น มูลคดี กับ สาขาคดี หรือ
 สาขาคดี มูลคดีก็มีการแบ่งออกเป็น มูลคดีแห่งผู้พิพากษาและกระลาการ 10 ประการ กับ มูลคดี
 วิวาท 29 ประการ (พระธรรมศาสตร์ 1.19) รวมเป็นมูลคดี 39 ประการ

มูลคดีแห่งผู้พิพากษาและกระลาการ 10 ประการ (พระธรรมศาสตร์ 1.20-24) และ
 กฎหมายที่เกี่ยวข้อง (กำร เลียงสัจธรรม, 2548, น. (34)) ได้แก่

- (1) ลักษณะแห่งหลักอินทภาษ (หลักอินทภาษ พระโอยการลักษณตระลาการ)
- (2) ลักษณะพระธรรมนุญ (พระธรรมนุญ (ใส่ตระทรวงความ))
- (3) ลักษณะแห่งพยาน (พระโอยการลักษณภยาน)
- (4) ลักษณะตัดพยาน (พระโอยการลักษณรับฟ้อง ม. 30-37)
- (5) ลักษณะแก้ต่างว่าต่างกัน (พระโอยการลักษณรับฟ้อง ม. 44-52)
- (6) ลักษณะตัดสำนวน (พระโอยการลักษณรับฟ้อง ม. 25-29)
- (7) ลักษณะรับฟ้องได้มิได้ (พระโอยการลักษณรับฟ้อง ม. 1-19)
- (8) ลักษณะประวิงความไว้ให้ช้า (พระโอยการลักษณรับฟ้อง ม. 38-43)
- (9) ลักษณะกรมศักดิ์ (พระโอยการพรมศักดิ์ ม. 4-6)
- (10) ลักษณะตัดฟ้อง (พระโอยการลักษณรับฟ้อง ม.20-24)

มูลคดีวิวาท 29 ประการ (พระธรรมศาสตร์ 1.24-27) และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง (กำร
 เลียงสัจธรรม, 2548, น. (35)) ได้แก่

- (1) ลักษณะวิวาทด้วยกุ่มนี้ถือสินกัน (พระโอยการลักษณกุ่มนี้)

- (2) ลักษณะวิวาทด้วยลักข้อยั้งประบัดผลัดเปลี่ยนพระราชทรัพย์ (พระไอยการ
อาชญาหลวง)
- (3) ลักษณะวิวาทด้วยแบ่งปันมรดกมิได้เป็นธรรม (พระไอยการลักษณมรดก)
- (4) ลักษณะวิวาทด้วยให้ทรัพย์แก่ท่านแล้วกลับคืน (พระไอยการเบตเสจรจ ม. 105-
116)
- (5) ลักษณะวิวาทด้วยเป็นลูกจ้างท่านและวานท่านใช้ (พระไอยการเบตเสจรจ ม. 85-
97)
- (6) ลักษณะวิวาทด้วยเป็นนักเลงเล่นเบี้ยเล่นสะกาเป็นต้น (พระไอยการเบตเสจรจ ม.
117-121)
- (7) ลักษณะวิวาทด้วยซื้อขายกัน (พระไอยการเบตเสจรจ ม. 98-102)
- (8) ลักษณะวิวาทด้วยโจร (พระไอยการลักษณโจร)
- (9) ลักษณะวิวาทด้วยที่บ้านที่นา (พระไอยการเบตเสจรจ ม. 42-53)
- (10) ลักษณะวิวาทด้วยที่ไร่ที่สวนและป่าฟ้าง (พระไอยการเบตเสจรจ ม.1-41)
- (11) ลักษณะวิวาทด้วยทาสสินไถ่และทาสเซลดายหญิง (พระไอยการทาส)
- (12) ลักษณะวิวาทด้วยตบด้วยตีด้วยด่าและสบประมาทท่าน (พระไอยการลักษณ
วิวาทตี/ด่ากัน ม. 1-37)
- (13) ลักษณะวิวาทด้วยอภิกกรรมฝัวเมีย (พระไอยการลักษณฝัวเมีย)
- (14) ลักษณะวิวาทด้วยการณรงค์สงคราม (พระไอยการกระบดศึก ม. 14/1-49)
- (15) ลักษณะกบฏต่อแผ่นดิน (พระไอยการกระบดศึก ม. 1-14)
- (16) ลักษณะวิวาทด้วยล่วงพระราชบัญญัติ (พระไอยการอาชญาหลวง)
- (17) ลักษณะวิวาทด้วยพระราชทรัพย์อากรขนอนตลาดเป็นต้น (พระไอยการอาชญา
หลวง)
- (18) ลักษณะวิวาทด้วยข่มเหงท่าน (พระไอยการอาชญาหลวง (ส่วนที่เป็นอาชญา
ราช) ม. 136-153)
- (19) ลักษณะวิวาทด้วยกระหนาบคาบเกี่ยวให้เป็นเสนียดแก่กัน (พระไอยการ
เบตเสจรจ ม. 54-60)
- (20) ลักษณะวิวาทด้วยอุกรุกกัน (พระไอยการลักษณวิวาทตี/ด่ากัน ม. 38-46)
- (21) ลักษณะวิวาทด้วยพานุตรท่านไปเป็นต้น (พระไอยการลักภาลูกเมีย/ผู้คนท่าน)
- (22) ลักษณะวิวาทด้วยความสาเหตุ (พระไอยการเบตเสจรจ ม. 122)

- (23) ลักษณะวิเวกด้วยขาดข้าตามเกษียณอายุชายหญิง (พระไอยการพรมศักดิ์ ม. 1-3)
- (24) ลักษณะวิเวกด้วยฝากทรัพย์ไว้แก่ท่าน (พระอายุการเบตเสจร ม. 65-73)
- (25) ลักษณะวิเวกด้วยกระทำกฤติยามมีชะมบจะกละเป็นต้น (พระอายุการเบตเสจร ม. 137-156)
- (26) ลักษณะวิเวกด้วยเช่าของท่านไป (พระอายุการเบตเสจร ม. 74-84)
- (27) ลักษณะวิเวกด้วยยืมของท่านไปใช้ (อยู่รวมกับข้อ 26)
- (28) ลักษณะวิเวกด้วยปันหมู่ชา (พระไอยการบานผแนก)
- (29) ลักษณะวิเวกเกิดความด้วยหรือความขึ้นว่าใหม่คืออุทธรณ์ (พระไอยการลักษณอุธร)

มูลคดีทั้ง 39 ประการนี้จะประกอบด้วยสาขาคดี ซึ่งเป็นบทกฎหมายที่บัญญัติขึ้นในลักษณะมาตราต่างๆ จำนวนหนึ่งตามหัวข้อกฎหมายนั้นทุกมูลคดี มีมูลคดีเดียวที่ไม่มีสาขา คดีอยู่ด้วยคือ หลักอินทภาษ ซึ่งเป็นมูลคดีแห่งผู้พิพากษาและกระลาการประการหนึ่ง ส่วนพระไอยการลักษณะตระลาการที่ไม่มีอยู่ในมูลคดีตามพระธรรมนูญแต่มีสาขาคดี⁹

กฎหมายส่วนใหญ่ของกฎหมายตราสามดวงที่อยู่ในภาคนี้ มีเนื้อหาครอบคลุมปัญหาทางกฎหมายเกือบทั้งหมดของสังคมไทยในอดีต สามารถจัดตัวบทกฎหมายเข้า หมวดหมู่กฎหมายมูลคดี 39 ประการได้ทุกครบทุกหมวด ไม่มีมูลคดีใดเลยที่ไม่มีกฎหมายประกอบ

อนึ่ง สาขาคดีอันเป็นบทกฎหมายที่บัญญัติขึ้นโดยโบราณราชกษัตริย์นี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พระราชสาตรา (หรือพระราชศาสตร์) ซึ่งมีความสำคัญเคียงคู่กับ พระธรรมนูญ ซึ่งมักจะเรียกกันว่า ธรรมนูญราชสาตรา เช่น ในหลักอินทภาษ เป็นต้น

2. ภาคที่อยู่นอกพระธรรมนูญ แยกออกเป็น กฎหมายที่ประกอบพระธรรมนูญ กับกฎหมายที่ไม่ประกอบพระธรรมนูญ

⁹ ในประเด็นนี้ กฤษฎา บุญยสมิต (2547, น. 50, 52-53) เสนอว่า หลักอินทภาษแต่เดิมน่าจะมีสาขาคดีอยู่ด้วย แต่ถูกตัดไปไว้ในพระไอยการลักษณตระลาการและพระไอยการลักษณรับฟ้อง โดยเสนอหลักฐานที่กล่าวว่ามีหลักการให้ไว้ในหลักอินทภาษแต่กลับไม่พบเลย ได้แก่ “อันว่าลักษณะกระลาการหากจำพวกโดยพระธรรมนูญอ้างหลักอินทภาษกล่าวดังนี้” (ลักษณตระลาการ 1.357) และ “ผู้มีอรรถคดีจะมาให้การกฎหมายร้องฟ้อง ห้ามมิให้รับร้องฟ้องไว้บังคับบ้านนั้น มีในหลักอินทภาษ 7 [จำพวก] คือ คนพิกลจริตบ้าใบ้” (ลักษณรับฟ้อง 1.262)

2.1 กฎหมายที่ประกอบพระธรรมนูญ แบ่งออกเป็น กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการปกครองของไทยในอดีต กับกฎหมายที่บัญญัติขึ้นภายหลัง

2.1.1 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการปกครอง ได้แก่ กฎมณเฑียรบาล พระโอยการตำแหน่งนาพลเรือน พระโอยการตำแหน่งนาทหาร /หัวเมือง พระธรรมนูญ (ใช้ตรา) และ พิสูทดำน้ำ/ลุยเพลิง กฎหมายส่วนนี้มีความเกี่ยวเนื่องกับกฎหมายที่อยู่ในพระธรรมนูญเป็นอย่างมาก จำเป็นต้องให้ประกอบกันเสมอ เช่น กฎหมายว่าด้วยการใช้ตรา ประจำตำแหน่งใช้ร่วมกับกฎหมายว่าด้วยการใส่ตระหวงความในพระธรรมนูญในการนำผู้เกี่ยวข้องกับคดีมาศาลที่รับผิดชอบคดีนั้น พระโอยการตำแหน่งนาพลเรือน พระโอยการตำแหน่งนาทหาร /หัวเมือง ใช้ร่วมกับพระโอยการพรมศักดิ์ในการคิดค่าปรับตามศักดิ์นา พิสูทดำน้ำ /ลุยเพลิงใช้ร่วมกับพระโอยการลักษณภยานในการพิสูจน์ว่าผู้ใดพูดความจริง ส่วนกฎมณเฑียรบาลใช้ร่วมกับกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์ต่างๆ เช่น พระโอยการอาชญาหลวง กับพระโอยการกระบดศึก เป็นต้น

2.1.2 กฎหมายที่บัญญัติขึ้นภายหลัง ได้แก่ พระราชกำหนดเก่า กฎ 36 ข้อ พระราชกำหนดใหม่ และพระ ะราชบัญญัติ กำธร เลี้ยงสัจธรรม สันนิษฐานว่า เมื่อมีการบัญญัติหรือชำระกฎหมายตามมูลคดีในพระธรรมนูญและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการปกครองซึ่งอยู่นอกพระธรรมนูญให้เป็นหมวดหมู่จนเกือบสมบูรณ์ในราวสมัยอยุธยาตอนกลางแล้ว ในเวลาต่อมาเมื่อกษัตริย์ต้องการออกประกาศซ้ำๆ แก้ไขเพิ่มเติม หรือยกเลิกกฎหมายทั้ง 2 ส่วนข้างต้น จะแยกมาออกเป็นกฎหรือพระราชกำหนดเป็นข้อหรือฉบับเดียว ซึ่งไม่ต้องอ้างมูลคดีและพิสูจน์ว่ามีคุณสมบัติเป็นสาขาคดีแต่อย่างใด (กำธร เลี้ยงสัจธรรม, 2548, น. (43))

2.2 กฎหมายที่ไม่ประกอบพระธรรมนูญ มีแต่กฎพระสงฆ์ที่บัญญัติขึ้นในรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เท่านั้น เป็นกฎหมายลักษณะไม่ที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในสมัยอยุธยา

นอกจากนี้ ยังมีการจัดโครงสร้างที่คล้ายคลึงกันอีกรูปแบบหนึ่ง เสนอโดย กฤษฏา บุญยสมิต (2547) ซึ่งได้จัดโครงสร้างกฎหมายตราสามดวงเป็น 3 กลุ่ม คือ (1) พระธรรมนูญ (มูลคดี) (2) พระราชศาสตร์ (สาขาคดี) และ (3) พระราชนิติศาสตร์ (ราชนิติคดี) กลุ่มที่ 1 และ 2 ตามโครงสร้างนี้เนื่องการแบ่งมูลคดีและสาขาคดีรวม 39 หมวด เช่นเดียวกันกับของกำธร เลี้ยงสัจธรรม และกลุ่มที่ 3 มีกฎหมายทั้งหมดของกลุ่มที่กำธรจัดไว้เป็นภาคที่อยู่นอกพระธรรมนูญ แต่เรียกชื่อต่างกัน เมื่อพิจารณาในรายละเอียดแล้วมีความแตกต่างกันหลายประการ ดังนี้

1. กฎหมายไม่ได้ให้รายละเอียดว่าตัวบทกฎหมายทั้งหมดจัดเข้าตามหมวดหมู่ทั้ง 39 หมวดอย่างไร ซึ่งไม่เห็นการวิเคราะห์ที่ตัวบทกฎหมายที่จะทำให้มองเห็นโครงสร้างที่ชัดเจนได้ ต่างกับคำกรณที่แสดงไว้อย่างละเอียด

2. กฎภูณำนำพิสูทดำน้ำ/ลุยเพลิงไปรวมไว้กับพระไอยการลักษณะภณูณ โดยถือว่ำเป็นเรื่องเดียวกัน (กฎภูณ บณุณยสมิต, 2547, น. 50) ซึ่งขัดแย้งกับหลักการว่ำพิสูทดำน้ำ/ลุยเพลิงไม่มีหัวข้อกำหนดไว้ในพระธรรมนูญ ผู้วิจัยจึงเห็นว่ำไม่นำจะนำมา รวมกันได้ นำจะเป็กฎภูณำประกอบกฎภูณำที่มีหัวข้อตามพระธรรมนูญ ดังที่กำกรได้เสนอไว้

3. กฎภูณำไม่ได้แยกกลุ่มพระรชณิติศาสตร์ โดยกล่ำวรวมกันว่ำเป็นกฎภูณำฝ่ายบริหารปกครอง กฎภูณำเกี่ยวกับราชประเพณี กฎภูณำเกี่ยวกับการปกครองดูแลสงฆ์ พระบรมราชวินิจฉัยอันเป็นบรรทัดฐณำในอรรถคดีต่างๆ ซึ่งแตกต่างจากกำกร ที่แยกให้เห็นเป็น 2 กลุ่มว่ำกลุ่มหนึ่งมีความสัมพันธ์กับกลุ่มที่จัดตามพระธรรมนูญโดยใช้ประกอบพระธรรมนูญ และใช้ประกอบกับกฎภูณำในกลุ่มนั้นอย่างไร นอกจากนี้เหตุผลของกลุ่มที่บัญญัติขึ้นภายหลังว่ำน่าจะตราขึ้นหลังจากการจัตรชำระกฎภูณำกลุ่มใหญ่เรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยคิดว่ำมีเหตุผลนำรับฟัง

จากข้อพิจารณา 3 ประการข้างต้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่ำโครงสร้างกฎภูณำตราสามดวงที่กำกร เล็งสังฆธรรมนูญ เสนอไว้มีความเหมาะสม และผู้วิจัยได้นำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษากฎภูณำตราสามดวงในบทต่อไป

การศึกษากฎภูณำตราสามดวงที่ผ่านมำ

ที่ผ่านมำมีงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับกฎภูณำตราสามดวงเป็นจำนวนมำก มีทั้งที่ศึกษาตัวกฎภูณำตราสามดวงเป็นหลักและที่ศึกษากฎภูณำตราสามดวงเป็นส่วนประกอบ งานที่ศึกษากฎภูณำตราสามดวงเป็นส่วนประกอบนั้นมีจำนวนมำกกว่างานที่ศึกษากฎภูณำตราสามดวงเป็นหลัก จึงจะกล่ำวถึงการศึกษำที่ใช้กฎภูณำตราสามดวงเป็นส่วนประกอบก่อน ดังนี้

การศึกษำที่ใช้กฎภูณำตราสามดวงเป็นส่วนประกอบ

สามารถจัดกลุ่มได้ 2 กลุ่ม คือ ประวัติศาสตร์ไทย และประวัติศาสตร์กฎภูณำ

1. **ประวัติศาสตร์ไทย** ที่ผ่านมำมีการใช้กฎภูณำตราสามดวงศึกษาประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่เป็นการศึกษำที่ใช้ข้อมูลจากกฎภูณำตราสามดวงเป็นข้อมูลประกอบ เพื่อยืนยันความถูกต้องของเอกสารทางประวัติศาสตร์เป็นหลัก ประเด็นที่ได้มีการศึกษาในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้แก่ ไพร่ในฐานะที่เป็นฐานอำนำจทางการเมือง (พรภิรมย์ เอี่ยมธรรม, 2521) พระบรมนามำภิไธยในสมัยอยุธยา (จันทรฉัย ภัคฉติคม, 2522) พุทธศาสนา

กับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองสังคม (ทองดี ปิงใจ, 2531) ขนบธรรมเนียมประเพณี (สุภาพรรณ ณ บางช้าง, 2535) ขุนนางอยุธยา (มาถนพ ถาวรวัฒน์สกุล, 2536)

ประเด็นที่ศึกษาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้แก่ พระราชพิธี (Wales, 1931) ระบบการปกครอง (Wales, 1965) โครงสร้างสังคมไทย (Akin Rabibhadana, M.R., 1969) การบูรณาการทางการเมือง (Gesick, 1976) ระบบศักดินา (ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, 2519) ระบบไพร่ (ขจร สุขพานิช, 2524, ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ, 2526) เปรียบเทียบศักดินาไทยและยุโรป (กรรณิการ์ นิไลบอล, 2525) ทาส (ธเนศ อารมย์สุวรรณ, 2533; พงษ์นิยม ทองพงษ์นิยม, 2525) วิจารณ์การเศรษฐกิจและสังคม (Hong, 1984) การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางการเมือง (Englehart, 2001)

2. ประวัติศาสตร์กฎหมาย ประกอบด้วยการศึกษาในแนวต่างๆ หลายแนว การศึกษาในแนวเฉพาะเรื่องได้แก่ สิทธิและหน้าที่ของสตรีตามกฎหมายไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (ลำพรรณ น่วมบุญลือ, 2519) กระบวนการยุติธรรมสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น (มนู อุดมเวช, 2528) การสืบราชสมบัติ (เกษม ศิริสัมพันธ์, 2530) กฎมณเฑียรบาลในระบบกฎหมายไทย (วิษณุ เครืองาม, 2534)

การศึกษาในเชิงเปรียบเทียบได้แก่ ระบบยุติธรรมที่เป็นทางการกับไม่เป็นทางการในศาลเชียงใหม่ (Engel, 1978) ลักษณะฐานความผิดอาญาเกี่ยวกับทรัพย์ (พัชรินทร์ ในพรมราช, 2536) เกี่ยวกับชีวิตร่างกาย (เจนจรัญ รัชชชี่น, 2542)

การศึกษาในเชิงวิวัฒนาการได้แก่ วิวัฒนาการกฎหมายไทย (Direk Jayanam, 1964) การลงโทษและการปฏิบัติต่อผู้ถูกกักกันตามประมวลกฎหมายอาญา (วิวิทย์ จตุปาริสุทธิ์, 2512) การเปลี่ยนแปลงความคิดเรื่องพระราชอำนาจ กฎหมาย และการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 (Engel, 1975) การรับกฎหมายสมัยใหม่ในสังคมพุทธประเทศไทย (Preedee Kasemsup, 1986)

การศึกษาในเชิงความสัมพันธ์ได้แก่ กฎหมายตราสามดวงกับกฎหมายที่พบในหัวเมืองภาคใต้ (พิริณัย ไชยแสงสุขกุล และคณะ, 2537) กับกฎหมายฉบับเฉลยศักดิ์ที่พบในหัวเมืองอีสาน (จักรฤทธิ์ อุทโย, 2543ก)

การศึกษากฎหมายตราสามดวงเป็นเอกสารหลัก

จัดได้เป็น 3 กลุ่มด้วยกันคือ ประวัติศาสตร์กฎหมาย ประวัติศาสตร์ไทย และภาษาศาสตร์

1. ประวัติศาสตร์กฎหมาย การศึกษาเฉพาะประเด็นได้แก่ สถานภาพของผู้หญิง (Duplatre, 1922, แลงการ์ด, 1959/2548ค) มรดก (S. Varasiri, 1929) การชำระกฎหมาย

(แลงการ์ด, 1929/2548จ) ละเมียด สัญญา ที่ดิน ศาลและวิธีพิจารณา (แลงการ์ด, 2526) พยาน (แลงการ์ด, 1964/2548ข) ความรับผิดชอบร่วมกัน (แลงการ์ด, 1936/2548ก) ทาส (แลงการ์ด, 1931/2548ง) ดึงทุเลา (กฤษฎา บุญยสมิต, 2546) ตำแหน่งมหาอุปราช (วรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, 2546) จากไพร่สู่สามัญชน (วุฒิชัย มูลศิลป์, 2546) การกระทำผิดเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนา (Skilling, 2546) พระสงฆ์และสถาบันพระพุทธรศาสนา (กฤษฎา บุญยสมิต, 2548) บทบาทและหน้าที่ผู้พิพากษาตุลาการในการพิจารณาคดี (กิตติพงศ์ ว่องเมทินี, 2549) กระบวนการตรวจสอบความจริงในคดีอาญา (พงษ์นรินทร์ ศรีประเสริฐ, 2549) แนวคิดในการลงโทษ (มนตรี เงินสวัสดิ์, 2549) บทบาทขององค์กรและบุคลากรในกระบวนการยุติธรรม (จารุภัทร จัตตารีส, 2550)

การศึกษาเฉพาะลักษณะได้แก่ พระไอยการตำแหน่งนาหัวเมือง (ศุภวัฒน์ เกษมศรี, ม.ร.ว., 2546) พระไอยการบานฉนง (ศิริพร ดาบเพชร, 2546) พระธรรมนูญว่าด้วยการใช้ตรา (จักรฤทธิ์ อุทโย, 2547ข) พระธรรมนูญ (ชาญณรงค์ บุญหนุน, 2548ข) ประกาศพระราชปราชญ์ (ศศิกานต์ คงศักดิ์, 2548ก) หลักอินทภาษ (ศศิกานต์ คงศักดิ์, 2548ข) กฎมณเฑียรบาล (จิราธร ชาติศิริ และ พิมพ์พรรณ ลำยอง, 2548; ปรีดี พิศณุวิถี, 2548ก, 2548ข; วรพร ภู่งศ์พันธุ์, 2548) กฎพระสงฆ์ (ชาญณรงค์ บุญหนุน, 2548ก)

การศึกษาเฉพาะช่วงเวลาได้แก่ กฎหมายและการปกครองสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) (สามารถ นิลวงศ์, 2515) สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (นงลักษณ์ วัฒนพานิช, 2514)

การศึกษาเปรียบเทียบได้แก่ กฎหมายดั้งเดิมของไทยกับฮินดู (Masao, 1905, Thakur, 1987) ไทยกับจีน (Sarasin Viraphol, 1977)

การศึกษาเพื่อเสนอภาพรวมหรือวิเคราะห์โครงสร้างพร้อมรายละเอียดส่วนประกอบได้แก่ ภาพรวมกฎหมายเมืองไทยในสมัยรัชกาลที่ 3 (Low, 1847) ภาพรวมกฎหมายอยุธยา (เสนีย์ ปราโมช, 2510) ภาพรวมกฎหมายตราสามดวง (Ishii, 1986) วิเคราะห์โครงสร้างกฎหมายตราสามดวง (กฤษฎา บุญยสมิต, 2547)

2. ประวัติศาสตร์ไทย การศึกษาเฉพาะประเด็นได้แก่ อาณาเขตของอยุธยา (อิชิอิ, 2522) ลักษณะสังคมไทยจากบทลงโทษ (มานิส ปิยะสิงห์, 2521) ทาสอยุธยา (ชาติชาย พถานานนท์, 2532) โครงสร้างสังคมไทย (อคิน ระพีพัฒน์, ม.ร.ว., 2536) รัฐไทย (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2536) การกำหนดอายุกฎหมายอยุธยาในกฎหมายตราสามดวงเพื่อใช้เป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ (มานพ ถาวรวัฒน์สกุล, 2537) แนวคิดสันติวิธี (เรื่องวิทย์ ลิ้ม ปนาท, 2542) พระ

ราชพิธี 12 เดือน (ไรท์, 2541-42) ชาวต่างชาติในสมัยอยุธยา (มาถนพ ถาวรวัฒนีสกุล, 2542) ความเชื่อของไทย (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2536) สถานที่ในกฎหมายเทียรบาลอยุธยา (จุลทัศน์ พยาฆรานนท์, 2547)

การศึกษาเชื่อมโยงประเด็นเดียวจากหลายแหล่งได้แก่ ทาสในพระไต่ ธิฎก มานว ธรรมศาสตร์ และ กฎหมายตราสามดวง (ทองสุข จารุเมธีชน, 2527) เชื่อมโยงหลายประเด็นจาก แหล่งเดียวได้แก่ กษัตริย์ พระสงฆ์ ผู้ชาย ผู้หญิง และพระไต่โดยการกบฏศึก (นิยะดา เหล่าสุนทร และคณะ 2540)

3. ภาษาศาสตร์ การศึกษาประเด็นเดียวได้แก่ การช้อนคำ (ดุษฎีพร ชำนิโรคศานต์, 2528) การสร้างคำ (เบญจมาศ บางอัน, 2529) การกลายความหมายของคำและสำนวน (รุ่งอรุณ ทีทชุนนเถียร, 2530) อักษรวิธี (พรเพ็ญ อันตระกูล, 2535) ถ้อยคำสำนวนร้อยแก้ว (สมภพ มีบุญ, 2544) การศึกษาเปรียบเทียบได้แก่ ต้นฉบับตัวเขียนและฉบับตัวพิมพ์ (พิมพ์พรรณ ไพบุลย์หวังเจริญ, 2547)

จากที่เสนอมานี้จะเห็นได้ว่า การศึกษากฎหมายตราสามดวงเป็นเอกสารหลักเท่าที่ปรากฏจนถึงปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาในแนวประวัติศาสตร์กฎหมายเฉพาะประเด็น นอกนั้นก็เป็นการศึกษาภาพรวมเพื่อนำเสนอลักษณะโครงสร้างและรายละเอียดขององค์ประกอบต่างๆ ส่วนการศึกษาในแนวประวัติศาสตร์ไทยยังมีอยู่ไม่มากนัก เนื่องจากข้อจำกัดที่หลักฐานทางกฎหมายนั้นไม่ได้มีข้อมูลจากทุกรัชกาลที่ปกครองแผ่นดิน จึงมีข้อมูลที่ไม่ต่อเนื่อง ทั้งนี้ยังไม่ต้องกล่าวถึงปัญหาการกำหนดเวลาที่แน่นอนของตัวบทกฎหมายเอง ซึ่งในปัจจุบันยังไม่อาจจะระบุได้อย่างชัดเจน

การศึกษากฎหมายตราสามดวงจนถึงขณะนี้ยังไม่พบประเด็นการศึกษาการสืบสร้างจักรวาลของไทย คติ กษัตริย์อยุธยา หรืออุดมการณ์สูงสุด ของกษัตริย์อยุธยา โดยใช้ข้อมูลจากกฎหมายตราสามดวงเพื่อเป็นแนวทางให้กับงานวิจัยขึ้นนี้ ดังนั้น อันดับต่อไปที่จะพิจารณาคือจะใช้ข้อมูลจากกฎหมายตราสามดวงศึกษาประเด็นต่างๆ ตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัยนี้อย่างไร

การใช้กฎหมายตราสามดวงเพื่อศึกษาคติ กษัตริย์อยุธยา

ในการใช้กฎหมายตราสามดวงมาศึกษาคติ กษัตริย์อยุธยานั้นมีประเด็นที่จะพิจารณาได้แก่ กฎหมายตราสามดวงสามารถเป็นตัวแทนของกฎหมายอยุธยา ได้หรือไม่ และ เนื้อหากฎหมายตราสามดวงที่เหมาะสมในการศึกษาคติ กษัตริย์อยุธยา

กฎหมายหมายตราสามดวงเป็นตัวแทนของกฎหมายอยุธยาได้หรือไม่

ในการใช้กฎหมายตราสามดวงเพื่อศึกษาสังคมสมัยอยุธยา นั้น กำธร เลี้ยงสังธรรม (2548, น. (31) – (53)) ได้วิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของกฎหมายตราสามดวงว่าเป็นตัวแทนของกฎหมายสมัยอยุธยาได้อย่างแท้จริงไว้ 2 ประเด็นคือ

1. ตัวบทบัญญัติของกฎหมายตราสามดวงได้รวบรวมกฎหมายที่มีอยู่ในสมัยอยุธยาไว้ได้ค่อนข้างสมบูรณ์

แต่เดิมนักวิชาการ (แลงการ์ด, 2548, น. 133) เข้าใจกันว่า กฎหมายอยุธยาส่วนใหญ่สูญหายไปในช่วงสงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยา มีเหลือรอดมาเพียงหนึ่งในสิบส่วน ตามข้อความในกฎหมายตราสามดวงว่า “พระราชกำหนดบทพระอาัยการสำหรับแผ่นดินกระษัตริย์มากหลายต่อๆ มาจะนับคลณามีได้ ครั้นกรุงศรีอยุธยาเสียแก่อ้ายพะม่ามาศึก พระธรรมสาตราสาตราบทพระอาัยการกระจัดกระจาย หายเก้าส่วน สิบส่วนมีอยู่สักส่วนหนึ่ง” (พระราชกำหนดใหม่ 3.266) แต่ข้อความนี้บันทึกไว้ใน จ .ศ. 1156 (พ.ศ. 2338) 10 ปีก่อนการชำระกฎหมายตราสามดวงเมื่อ จ.ศ. 1166 (พ.ศ. 2348) ระยะเวลา 10 คงจะได้มีการแสวงหากฎหมายที่สูญหายไปจากหัวเมืองต่างๆ ที่ไม่ได้รับผลกระทบจากภัยสงครามมาได้บ้าง เช่น นครศรีธรรมราช เป็นต้น ก.ศ.ร. กุหลาบ ก็ได้เคยรายงานไว้ว่า ในสมัยกรุงธนบุรีก็ได้มีการรวบรวมกฎหมายจากเมืองต่างๆ ที่ไม่เสียแก่พม่า โดยได้จากเมืองเพชรบูรณ์ 16 เล่ม นครราชสีมา 34 เล่ม จันทบุรี 5 เล่ม และนครศรีธรรมราชอีก รวมเป็น 55 เล่ม แล้วชำระไว้ใช้ตลอดมาในแผ่นดินกรุงธนบุรี (ก.ศ.ร. กุหลาบ, พศกิจจานุ 2448, น. 823-824, อ้างถึงใน กำธร เลี้ยงสังธรรม , 2548, น. (33)) มิฉะนั้นก็คงไม่น่าจะมีตัวบทบัญญัติกฎหมายมากพอที่จะชำระได้สภาพที่ค่อนข้างจะครบถ้วนสมบูรณ์เช่นในปัจจุบันได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจนถึงปัจจุบัณยังไม่เคยมีการค้นพบกฎหมายใดที่อยู่นอกบทบัญญัติในกฎหมายตราสามดวงเลย¹⁰

¹⁰ ตัวอย่างเช่น ผลการวิจัยของ พิธินัย ไชยแสงสุขกุล และคณะ (2537) ซึ่งได้สำรวจกฎหมายโบราณในพื้นที่ 14 จังหวัดภาคใต้ และ 34 จังหวัดในภาคกลาง พบว่า หลักฐานกฎหมายทั้งหมดมี 2 ส่วน คือ ส่วนที่เหมือนหรือคล้ายกับกฎหมายตราสามดวง และส่วนที่ไม่เหมือนหรือคล้ายกับกฎหมายตราสามดวง ได้แก่ หลักไชย เพียงเรื่องเดียว (พิธินัย ไชยแสงสุขกุล และคณะ 2537, น. 3) หลักไชย เป็นตำรากฎหมายว่าด้วยหลักวิธีพิจารณาความสำหรับขุนศาลตระลาการสมัยอยุธยา แต่ได้ถูกเป็น “หลักความ” หรือ “กลความ” ซึ่งคล้ายกับรูปแบบและวิธีการของกลศึก

2. บทบัญญัติในกฎหมายตราสามดวงถูกเปลี่ยนแปลงจากกระบวนการชำระในสมัยรัชกาลที่ 1 น้อยมาก

ข้อสันนิษฐานที่ว่าการชำระกฎหมายในรัชกาลที่ 1 เป็นการชำระสะสางอย่างขนานใหญ่จนกลายเป็นกฎหมายอีกสมัยหนึ่ง เสมือนการจัดทำประมวลกฎหมายขึ้นใหม่อย่างประมวลกฎหมายของประเทศตะวันตก (แลงการ์ด, 2526, น. 26-27) จนอาจจะเรียกกฎหมายตราสามดวงได้ว่าเป็น “ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1” นั้น กำตรคิดว่าไม่น่าจะเป็นความจริง

เนื่องด้วยในการชำระกฎหมายครั้งรัชกาลที่ 1 เหตุผลก็คือ ด้วยบทกฎหมายมีความ “พื้นเพอันวิปริตผิดซ้ำต่างกันไปเพนอันมาก ด้วยคนอันโลภหลง หาความลอบยาแก่บาปมิได้ ดัดแปลงแต่งตามชอบใจไว้พิพากษาให้เสียยุติธรรมสำหรับแผ่นดินไปก็มีบ้าง” ดังนั้น ในขั้นตอนการชำระกฎหมายขั้นตอนแรก คณะกรรมการชุดหนึ่งประกอบด้วยอาลักษณ์ 4 คน ลูกขุน 3 คน และราชบัณฑิตย 4 คน มีหน้าที่ชำระด้านถ้อยคำและเนื้อความไม่ให้เกิดความไม่ให้เกิดความหรือซ้ำกัน อันเป็นข้อบกพร่องที่เกิดจากการคัดลอก และจัดเป็นหมวดหมู่ไว้ให้ถูกต้องตามที่มีมาแต่เดิม ขั้นที่สอง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงชำระบทกฎหมายที่ทรงเห็นว่า “วิปลาด” ซึ่งมีอยู่ในกฎหมายนั้นให้ชอบด้วยความยุติธรรม (พระราชปรารภ 1.4) เป็นการแก้ไขบทกฎหมายซึ่งเป็นพระราชอำนาจของกษัตริย์โดยเฉพาะ ดังนั้น บทบาทของคณะกรรมการทั้ง 11 คนจึงมีไม่มากนัก และข้อบกพร่องทางด้านบทกฎหมายคงจะมีอยู่ไม่มากจึงสามารถชำระได้อย่างรวดเร็วภายในเวลาไม่ถึง 11 เดือนเท่านั้น (แลงการ์ด, 2526, น. 22)

นอกจากนี้ ร. แลงการ์ด ยังได้ตั้งข้อสังเกตกับการชำระครั้งนี้ว่า การที่คณะกรรมการได้ใช้เวลาอันรวดเร็วจึงมีบทกฎหมายที่ซ้ำกันและขัดกันหลงเหลืออยู่ ทั้งยังมีกฎหมายจำนวนมากที่อาจจะจัดเข้าอยู่ในบทกฎหมายลักษณะต่างๆ ได้ แต่ก็ยังปล่อยให้อยู่กระจัดกระจายและตั้งชื่อเรียกอย่างง่ายโดยไม่ตรงกับเนื้อหาของกฎหมายว่า กฎ 36 ข้อ พระราชบัญญัติ พระราชกำหนด เก่า และพระราชกำหนดใหม่ ดังนั้น กฎหมายที่ชำระแล้วจึงยังคงมีลักษณะ โครงสร้างหลักตามที่มีมาแต่สมัยอยุธยา แม้จะถูกเพิ่มเติม บทบัญญัติเข้าไปในกฎหมายแต่ละลักษณะบ้างก็ตาม (แลงการ์ด, 2526, น. 22) นอกจากนี้การชำระของกษัตริย์ก็มีวัตถุประสงค์เพื่อให้กฎหมายกลับไปสู่

ในตำราพิชัยสงคราม กลความนี้เป็นผลจากการสังเคราะห์หลักกฎหมาย วิธีพิจารณาความในกฎหมายตราสามดวงขึ้นเป็นวิชากฎหมายวิชาหนึ่งของนักนิติศาสตร์ ซึ่งอาจจะได้รับอิทธิพลจากตำราพิชัยสงคราม (กำทร เลี้ยงสังข์ธรรม, 2546, น. 30-31)

สถานะดั้งเดิมอันแท้จริง โดยมุ่งความยุติธรรมตามหลักกฎหมายของธรรมเนียมประเพณีเดิมสมัยอยุธยาเป็นสำคัญ (แลงการ์ด, 2526, น. 23)

เนื้อหากฎหมายตราสามดวงที่เหมาะสมในการศึกษาคติภษัตริย์อยุธยา

จากโครงสร้างกฎหมายตราสามดวงที่แสดงไว้แล้วข้างต้น เนื้อหาบทบัญญัติของกฎหมายตราสามดวง (ไม่รวมที่ตราในสมัยรัชกาลที่ 1) สามารถพิจารณาความเกี่ยวข้องในการศึกษาคติภษัตริย์อยุธยาได้ดังนี้

พระธรรมศาสตร์ เนื้อหาประกอบด้วย

1. บทนำ กล่าวถึง พระธรรมศาสตร์แต่เดิมเป็นคัมภีร์ภาษามอญจากรามัญประเทศ¹¹ ได้แต่งเป็นภาษาสยามจะได้รู้จักกันในสยามประเทศ (พระธรรมศาสตร์ 1.8)
2. พระราชพงศาวดารสมเด็จพระเจ้ามหาสมมุตราช ซึ่งว่าด้วยกำเนิดของ มหาสมมุตราช กษัตริย์องค์แรก และว่าด้วยกำเนิด คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ธรรม 4 ประการและราชกิจตามประเพณีของกษัตริย์
3. ลักษณะผู้จะเป็นกระลาการ¹² ต้องไม่มีอคติ 4 ประการ คือ รัก โกรธ กลัว และหลง
4. เหตุแห่งกระลาการ 24 ประการ
5. มูลคดี 2 ประการ คือ มูลคดีแห่งผู้พิพากษาและกระลาการ 10 และมูลคดีแห่งบุคคลอันเกิดวิวาทกัน 29 ประการ แล้วแจกหัวข้อทั้ง 39 ประการ
6. คำแนะนำแก่ผู้พิพากษาและกระลาการ

¹¹ ประเทศมอญ คำว่า รามัญ เป็นชื่อเดิมของมอญ ดูการเปลี่ยนแปลงของคำ มอญ และที่มาของคำ รามัญ ได้ที่ (ปภัสสร เขียวปัญญา และคณะ, 2547, น. 1-2)

¹² กระลาการ หมายถึง พนักงานผู้พิจารณาคดี พบอยู่ 2 รูป อีกรูปที่ใช้น้อยกว่าคือ ตระลาการ ซึ่งมักจะถือว่ามาจากภาษาบาลีว่า ตูล + อากา แปลว่า ตั้งตราฐ แลงการ์ดเสนอความเห็นว่าจะมาจากภาษามอญ ตลา แปลว่า เจ้า ตูลาการ จึงแปลว่า เจ้าการ หรือเจ้าความ (แลงการ์ด, 2526, น. 394) ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะมาจากภาษาเขมร กระลา (กรลา) (เขมรโบราณ) แปลว่า ห้อง (ศานติ ภัคดีคำ, 2549, น. 10) กระลาการ คือ ห้องทำการ ภาษาเขมรปัจจุบันมีคำ กรพากรม (กรอลา กรอม) (กรพ่า (ห้อง) + กรม (กฎหมาย)) แปลว่า ศาลยุติธรรม (Headley, 1977, p. 73) ในกฎหมายตราสามดวงจะใช้ทั้งความหมายสถานที่ เช่น ในกระลาการ และบุคคล เช่น ให้กระลาการพิเคราะห์ดู

เนื้อหาพระธรรมสาตรข้อ 2 สามารถนำมาวิเคราะห์ที่มาของอำนาจทางการเมืองและกฎหมาย เพื่อสรุปเป็นกรอบอุดมการณ์ของคตินักษัตริย์

บทบัญญัติตามมูลคดี 39 ประการนั้น มูลคดีแห่งผู้พิพากษาและตระลาการ 10 ประการไม่เกี่ยวข้องกับคตินักษัตริย์อย่างแน่นอนเพราะเป็นบทบัญญัติเรื่องกระบวนการยุติธรรม ส่วนมูลคดีวิวาท 29 ประการนั้น มีที่เกี่ยวกับกษัตริย์โดยตรง คือ

ข้อ 2 ลักษณะด้วยลักข์อั้งประบัดผลัดเปลี่ยนพระราชทรัพย์ (พระไอยการอาชญาหลวง)

ข้อ 14 ลักษณะวิวาทด้วยการณรงค์สงคราม (พระไอยการกระบดศึก ม. 14/1-49)

ข้อ 15 ลักษณะกบฏต่อแผ่นดิน (พระไอยการกระบดศึก ม. 1-14)

ข้อ 16 ลักษณะวิวาทด้วยล่วงพระราชบัญญัติ (พระไอยการอาชญาหลวง)

ข้อ 17 ลักษณะวิวาทด้วยพระราชทรัพย์อากรขนอนตลาดเป็นต้น (พระไอยการอาชญาหลวง)

ข้อ 2, 16 และ 14 อยู่ในพระไอยการอาชญาหลวง และข้อ 14 และ 15 อยู่ในพระไอยการกระบดศึก ทั้งสองพระไอยการมีเนื้อหาในรายละเอียดดังนี้

พระไอยการอาชญาหลวง เนื้อหาประกอบด้วย

1. ทยศต่อกษัตริย์ ได้แก่ (1) กระทำเหนือพระราชบัญญัติ (2) ชัดพระบัณชूरพระไอยการ (3) มิได้กระทำตามตรัสใช้

2. เบียดบังส่วย สัด พัทธยา และพระราชทรัพย์ ได้แก่ (4) เพทุบายเอาแต่เงินทองสิ่งของๆ เขาให้เสียราชการไป (5) ช่มเหงราษฎรเอามาจำจอง เก็บเอาเงินทองลูกเมียข้าคนท่านมาเป็นอาณาประโยชน์แก่ตน

3. ล่วงเกินพระราชอาชญา ได้แก่ (6) ป้องกันผู้มีคดีและผู้ร้ายไว้มิให้ส่งแก่ตระลาการ (7) แลต่อตีด่านนายพระอำมรงค์ นายมหาดไทย นายดาบ นายนักการ นายคุมผู้ไปเรียกหา (8) แผลงพระธรรมนุญ แผลงพระไอยการ (9) แผลงพระราชบัญญัติกำหนดกฎหมาย (10) แผลงตราสารสำนวนถ้อยคำท่านเสียและเสียถ้อยคำอื่นเข้า (11) โลกนั้ก มักใจใหญ่ใฝ่สูงให้เกินศักดิ์มักใคร่กระทำตนให้ล้นเหลือบรรดาศักดิ์อันท่านให้แก่ตน (12) ทะนงองอาจมียามิกฉัวและมีจำพระราชนิยามพระเจ้าอยู่หัวบัญญัติไว้ (13) กระทำผิดกระทรวงล่วงกรมอันท่านอายุได้ไว้โดยกระทรวงการ (14) ท่านสั่งให้กระทำการในสถานแห่งใดใดมิได้กระทำตาม ทำนอก ทำเหนือ ทำเหลือ ทำเกินรับสั่ง (15) เกียจคร้านละเมินราชการเสีย (16) อำพราง บังอาจ กรรโชกราษฎรให้ได้ความเดือดร้อน (อาชญาหลวง 2.333)

พระไอยการกระบดศึก เนื้อหาประกอบด้วย

1. ลักษณะการเป็นกบฏ
2. การจัดการระบอบทัพ หน้าที่ในกองทัพ การทำการรบ
3. การให้บำเหน็จรางวัลทั้งหลังเสร็จศึกและยามสงบ
4. การยกเว้นภาษีจากการทำสงคราม
5. การให้รางวัลผู้จับขังม้าปล่อยในยามศึกมาคืน

เนื้อหาของพระไอยการอาชญาหลวงกับพระไอยการกระบดศึกสามารถนำมาศึกษาบทบาทหน้าที่ที่ปฏิบัติจริงของกษัตริย์ว่าประกอบด้วยด้านใดบ้าง มากน้อยเท่าใด

ในภาคที่อยู่นอกพระธรรมนูญ มีกฎหมายประกอบพระธรรมนูญในกลุ่มกฎหมายที่เกี่ยวกับการปกครอง 2 กฎหมาย คือ กฎมณเฑียรบาล และพิธีสูทดำน้ำ/ลุยเพลิง ที่มีข้อมูลนำมาใช้ศึกษาคติกษัตริย์ได้ ส่วนกลุ่มกฎหมายที่บัญญัติขึ้นภายหลังไม่มีกฎหมายใดนำมาใช้ได้เป็นหลักได้ มีบางมาตราที่อาจจะนำมาใช้ได้เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์โดยตรง

กฎมณเฑียรบาลและพิธีสูทดำน้ำ/ลุยเพลิงมีรายละเอียดเนื้อหา ดังนี้

กฎมณเฑียรบาล เนื้อหาประกอบด้วย

- 1.¹³ รายชื่อกษัตริย์เมืองประเทศราช 20 เมือง
2. รายชื่อเมืองพญามหานคร 8 เมือง
3. กำหนดลำดับพระราชกุมารได้แก่ สมเด็จพระอนุชาธิราช พระมหาอุปราช พระเจ้าลูกเธอ พระเจ้าหลานเธอ (หลานหลวง 142.) พระเยาวราช เครื่องประกอบยศ (เครื่องสูง พาหนะ (ช้างม้า) ยานพาหนะ ฯลฯ)
4. เครื่องประกอบยศของขุนนางตั้งแต่บรรดาศักดิ์ 10,000 ถึง 1,600
5. ธรรมเนียมการเข้าเฝ้าของขุนนางทางเรือและทางบก
- 6.-12. หน้าที่รักษาวังด้านนอก
13. ธรรมเนียมการเดินทางทางเรือผ่านวัง
14. ธรรมเนียมการรักษาความปลอดภัยเมื่อเสด็จทางเรือ
15. หน้าที่พนักงานเมื่อเสด็จออกเลี้ยงในสนาม
16. การรักษาความปลอดภัยเมื่อเสด็จขึ้นเขาและเข้าถ้ำ 17.-18. เมื่อเสด็จทรงม้า
19. เมื่อเสด็จทรงช้าง 20. เมื่อเสด็จจับช้าง 28. เมื่อเสด็จประพาส ให้แจกทรัพย์

¹³ เฉพาะในเนื้อหาของกฎมณเฑียรบาลนี้หมายถึงตัวเลขอารบิกแบ่งมาตรา

21. การให้รางวัลในการทำศึก
22. ขุนนางควรรักษาหน้าที่
- 23.-26. ธรรมเนียมการเข้าเฝ้า
27. การดูแลรักษาสิ่งของในวัง
- 28.-32. ธรรมเนียมขุนนางเมื่ออยู่ในวัง
- 33.-44. การรักษาความปลอดภัยภายนอกและภายในวัง
- 45.-52. ธรรมเนียมป้องกันขุนนางคบคิดกันกบฏ
- 53.-58. การปฏิบัติหน้าที่ของชาววัง
- 59.-85. การปฏิบัติหน้าที่ของขุนนางต่อกษัตริย์โดยตรง (การแต่งกาย การเข้าเฝ้า

ฯลฯ)

- 86.-110. ธรรมเนียมและการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการสำนักฝ่ายใน
- 111.-114. หน้าที่พราหมณ์ราชสำนัก
115. พระราชพิธี 12 เดือน
116. พระราชานุกิจ (กิจวัตรประจำวัน)
- 117.-120. ธรรมเนียมการพระราชพิธี (ลำดับที่หนึ่ง การแต่งกาย)
- 121.-138., 141. การพระราชพิธีต่างๆ
- 139.-140. การลงโทษข้าราชการสำนักฝ่ายในและพระราชากุมาร
- 143.-145. ธรรมเนียมการใช้ราชาศัพท์

เนื้อหาจากกฎมณเฑียรบาลสามารถใช้ในการวิเคราะห์การแสดงสถานภาพของกษัตริย์

จากข้อมูลธรรมเนียมการปฏิบัติต่อกษัตริย์ พระราชวัง ราชาศัพท์ และบทบาทหน้าที่ตามคติ
กษัตริย์ต่างๆ จากข้อมูลการพระราชพิธี

พิธีสดำน้ำ/ลุยเพลิง เนื้อหาประกอบด้วย

1. การพิธีสดำน้ำ 7 ประการ
2. การอยู่กรรมก่อนการพิธีสดำน้ำ
3. การปลุกโรงบวงสรวงเทวดาและการแต่งเครื่องบวงสรวง
4. รายการสิ่งของเครื่องใช้และค่าใช้จ่ายในการทำพิธีสดำน้ำและลุยเพลิง
5. การพิธีสดำน้ำด้วยการลุยเพลิง
6. การพิธีสดำน้ำด้วยการตามเทียน
7. การพิธีสดำน้ำด้วยการดำน้ำ

8. คำสั่งจารีตฐาน อ่านก่อนโครงการ

9. โครงการดำน้ำ

10. โครงการลุยเพลิง

เนื้อหาพิธีชุดำน้ำ/ลุยเพลิงจะใช้ข้อมูลพลังอำนาจต่างๆ จากคำสั่งจารีตฐาน โครงการดำน้ำ และโครงการลุยเพลิง มาสืบสร้างจักรวาลวิทยาสยาม ประกอบกับข้อความที่เกี่ยวข้องกับจักรวาลในบทบัญญัติอื่นๆ ที่ปรากฏ

ดังนั้น จึงมีกฎหมายที่จะใช้เป็นข้อมูลหลักอยู่ 4 เรื่องคือ พระธรรมศาสตร์ พระไอยการอาชญาหลวง พระไอยการกระบดศึก กฎมณเฑียรบาล และพิธีชุดำน้ำ/ลุยเพลิง

บทต่อไปจะเป็นการสืบสร้างจักรวาลวิทยาสยาม